

9. Дурманов Н.Д. Понятие преступления. -М.-Л.: Академия наук СССР, 1948. -311 с.

10. Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления. -Ростов: Изд-во Ростовского ун-та, 1977. -215 с.

11. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. -Т.1. -Тула: Автограф, 2001. -800 с.

Поступила в редколлегию 21.09.2002

КАРПУШЕВА І.Ю. НОРМАТИВНА СУТНІСТЬ ДІЇ ЯК АКТИВНОЇ ФОРМИ ЗЛОЧИННОГО ПОВОДЖЕННЯ

Розглянуто проблеми визначення кола нормативно-правових джерел суб'єктивного обов'язку зробити дія, установлення границь злочинної дії, кваліфікації злочинної дії, ознаки якого викладені за допомогою оцінних характеристик у бланкетно-описательных диспозиціях кримінально-правових норм, розмежування нетотожних правових категорій «аналогія» і «прецедент».

KARPUSHEVA I.YU. NORMATIVE ESSENCE OF OPERATING AS FISSILE FORM OF CRIMINAL BEHAVIOR

The problems of definition of a circle of normative-legal sources of a subjective duty are reviewed to make operating, delineation of criminal act, proficiency of criminal act, the tags which one are set up by means of the evaluation characteristics in the blanket-descriptions by definition of the criminal-real laws, demarcation of not identical legal categories "analogy" and "precedent".

А.Т. КОМЗЮК

канд. юрид. наук, доц.

Національний університет внутрішніх справ

УДК 35.078.3

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ТА ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Розглянута сутність, значення, правові засади та особливості адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі.

Адміністративний нагляд є одним із методів адміністративної діяльності міліції щодо забезпечення безпеки громадян і охорони громадського порядку. Варто погодитися з думкою тих вчених, які визнають цей нагляд комплексним заходом адміністративного примусу [1, с.126], хоча така комплексність потребує уточнення. На нашу думку, комплексний характер адміністративного нагляду полягає не в тому, що його метою є попередження злочинів, тобто це не міжгалузева комплексність, а комплексність в тому плані, що зміст адміністративного нагляду становить комплекс, систему обмежень, які застосовуються до піднаглядного [2, с.68].

Більшість вітчизняних адміністративістів в наш час називає адміністративний нагляд серед адмініс-

тративно-запобіжних заходів [1, с.114; 3, с.153; 4, с.232], проте в ряді випадків його відносять до заходів адміністративного припинення [5, с.204; 2, с.68]. О.М. Бандурка вважає, що адміністративний нагляд може застосовуватись і як адміністративно-запобіжний захід, і як захід припинення, залежно від обставин застосування. Але більшіє він схильється до першої позиції, оскільки вважає, що адміністративний нагляд застосовується з метою нагляду за поведінкою цих осіб, запобігання правопорушенням та забезпечення виховного впливу на них [6, с.32]. На нашу думку, адміністративний нагляд є виключно запобіжним заходом, тому що головною метою його застосування є запобігання вчиненню піднаглядним нових правопорушень.

Отже, адміністративний нагляд, як визначено в законі, – це система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюються органами внутрішніх справ. Його метою є запобігання вчиненню злочинів окремими з таких осіб і здійснення виховного впливу на них (ст.ст. 1 і 2 Закону України “Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі” (Далі – “Про адміністративний нагляд...”) [7].

Останнім часом щодо правової природи адміністративного нагляду в адміністративно-правовій літературі відсутня єдність поглядів. За радянських часів, коли цей нагляд і встановлювався, і здійснювався міліцією, запитань щодо нього практично не виникало. В наш же час, особливо після того, як адміністративний нагляд почав застосовуватися в судовому порядку, в літературі все частіше висловлюються міркування про необхідність перегляду адміністративно-правового характеру цього заходу, оскільки об’єкт правового регулювання в цьому випадку не відповідає галузевій приналежності норм, за допомогою яких він здійснюється [8, с.387]. Певна доля істини в цьому твердженні є, але не можна погодитись з тим, що об’єкт правового регулювання тут не є адміністративно-правовим. Справа в тому, що заходи адміністративного примусу можуть застосовуватись для боротьби зі злочинами шляхом їх попередження і припинення, а деякі з них саме для цього і використовуються. Ніякого протиріччя в цьому, на нашу думку, нема, адже жодна інша галузь права подібні відносини (тобто коли відсутній злочин, але існує реальна небезпека його вчинення) не регулює. Закон не допускає, так би мовити, “вмикання” норм права кримінального блоку (кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого) в таких випадках, тому впливати на ситуацію можна тільки за допомогою використання адміністративно-правових норм.

Адміністративний нагляд встановлюється не до всіх осіб, звільнених з місць позбавлення волі, а лише до окремих їх категорій. Законом щодо цього встановлено два види вимог: по-перше, до особистого статусу особи – повноліття, особливо небезпечний рецидивіст, особа, яка була засуджена і відбувала покарання за конкретний вид злочинів, наявність судимості, і, по-друге, поведінка особи під час відбування покарання і після звільнення.

З урахуванням зазначеного стаття 3 згаданого Закону особами, щодо яких встановлюється адміністративний нагляд, називає повнолітніх осіб: а) визнаних судами особливо небезпечними рецидивістами; б) засуджених до позбавлення волі за тяжкі

злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства; в) засуджених до позбавлення волі за тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження органів внутрішніх справ, систематично порушують громадський порядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення; г) засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов’язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Важливим є визначення в Законі підстав для встановлення адміністративного нагляду. Відповідно до ст.4 такими підставами є: а) вирок суду, який вступив у законну силу, – щодо осіб, які визнані особливо небезпечними рецидивістами та засуджених за один із злочинів, пов’язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; б) матеріали виправно-трудових установ – щодо осіб, поведінка яких під час відбування покарання свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства; в) матеріали органів внутрішніх справ – щодо осіб, які після відбування покарання чи умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження органів внутрішніх справ, систематично порушують громадський порядок і права інших громадян, вчиняють інші правопорушення.

За матеріалами міськрайвідділів адміністративний нагляд встановлюється щодо осіб, зазначених в п.“в” ст.3 Закону “Про адміністративний нагляд...”. До подання начальника в цьому випадку має бути додано матеріали, які свідчать про те, що, незважаючи на попередження органів внутрішніх справ, особа систематично порушувала громадський порядок і права інших громадян, вчиняла інші правопорушення. З цього приводу Пленум Верховного Суду України [9] роз’яснив, що під іншими правопорушеннями слід розуміти порушення, які посягають на громадську безпеку чи порядок управління, причому, за кожне правопорушення особа притягувалась до відповідальності у встановленому порядку.

Підготовку матеріалів для встановлення адміністративного нагляду за поданням органу внутрішніх справ на практиці переважно здійснюють дільничні інспектори міліції. З метою отримання своєчасної інформації про вчинення правопорушення особою, яка за ознаками судимостей підпадає під дію Зако-

ну, дільничний інспектор міліції систематично контролює її поведінку за місцем проживання і роботи, використовує інформацію приймальників-розподільників, чергових частин міськрайорганів, щомісячно перевіряє дані інформаційного бюро про наявність фактів притягнення її до адміністративної відповідальності. В разі вчинення такою особою правопорушення, за яке було застосовано захід адміністративного чи громадського впливу, дільничний інспектор міліції робить цій особі письмове попередження про необхідність припинення антигромадського способу життя і можливість встановлення щодо неї адміністративного нагляду. Попередження виноситься на спеціальному бланку, де особа підтверджує своїм підписом факт попередження, і їй роз'яснюються вимоги законодавства про адміністративний нагляд. Якщо особа, якій було зроблено попередження про припинення антигромадської поведінки і можливість встановлення адміністративного нагляду, продовжує порушувати громадський порядок, права громадян і таких порушень налічується не менше трьох протягом року, дільничний інспектор міліції доповідає рапортом начальнику міськрайоргану про доцільність встановлення щодо неї адміністративного нагляду. До рапорту в цьому випадку додаються копія вироку про судимість, засвідчені копії постанов про притягнення до адміністративної відповідальності або рішень про застосування заходів громадського впливу, винесене цій особі письмове попередження про необхідність припинення антигромадського способу життя і можливість встановлення щодо неї адміністративного нагляду та довідка про дату звільнення з місць позбавлення волі [10; 11, с.18-19]. Остаточне рішення про надіслання матеріалів до суду, після їх всебічної перевірки, приймає начальник міськрайоргану.

Стаття 5 Закону визначає в загальних рисах процедуру судового розгляду питання про встановлення щодо конкретної особи нагляду. Зокрема, у судові засідання викликається особа, щодо якої внесено подання про встановлення адміністративного нагляду, а за її клопотанням — і захисник, а також представник органу, начальник якого вніс подання. Справа розглядається одноособово суддею районного (міського) суду. Розгляд питання починається доповіддю про зміст подання та матеріалів, які надійшли разом з ним, після чого заслуховуються пояснення осіб, які з'явилися у судові засідання. Після розгляду справи суддя виходить до нарадчої кімнати для прийняття рішення, після чого повертається в зал засідань і оголошує постанову про встановлення адміністративного нагляду та обмежень, яких має дотримуватись піднаглядний. Постанова судді надсилається для виконання начальнику районного (мі-

ського) відділу (управління) внутрішніх справ.

Проголошується також можливість оскарження постанови в „установленому законом порядку”, проте, на жаль, цей порядок сам Закон не визначає, з інших же законів можна згадати хіба що Закон „Про звернення громадян” [12], в якому встановлено загальні адміністративні процедури оскарження рішень та дій різних органів і посадових осіб, тобто спеціальне оскарження в цьому випадку не передбачено. На нашу думку, такий стан речей суперечить ст.55 Конституції України, яка гарантує право громадян на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Адміністративний нагляд встановлюється на строк від одного до двох років і не може перевищувати термінів, передбачених законом для погашення або зняття судимості. У випадку, коли є підстави вважати, що особа, щодо якої встановлено адміністративний нагляд, залишається небезпечною для суспільства, адміністративний нагляд за поданням відповідного органу внутрішніх справ може бути продовжено у визначеному зазначеним Законом порядку кожного разу ще на шість місяців, але не більше строку, передбаченого для погашення або зняття судимості. Строк адміністративного нагляду починається з дня оголошення особі постанови суду про встановлення адміністративного нагляду.

Безпосередньо адміністративний нагляд здійснює міліція. Осіб, щодо яких його встановлено, беруть на облік, фотографують, а в разі необхідності й беруть відбитки пальців. Оскільки адміністративний нагляд становить систему тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою зазначених осіб, його зміст полягає в забезпеченні міліцією виконання піднаглядними своїх обов'язків та обмежень, встановлених для них.

В першу, чергу Закон визначає обов'язки піднаглядних щодо ведення законослухняного способу життя, дотримання громадського порядку і прав громадян. З цією метою вони зобов'язані: прибути у визначений виправно-трудовою установою строк в обране ними місце проживання і зареєструватися в органі внутрішніх справ; з'являтися за викликом міліції у зазначений строк і давати усні та письмові пояснення з питань, пов'язаних з виконанням правил адміністративного нагляду; повідомляти працівників міліції, які здійснюють адміністративний нагляд, про зміну місця роботи чи проживання, а також про виїзд за межі району (міста) у службових справах; в разі від'їзду в особистих справах з дозволу міліції в інший населений пункт та перебування там більше доби зареєструватися в місцевому органі внутрішніх справ.

Піднаглядний має додержуватися також ряду обмежень, встановлених щодо нього постановою судді, наприклад, заборони виходу з будинку, квартири у визначений час, який не може перевищувати восьми годин на добу; перебування у визначених місцях району (міста); виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста); обов'язку з'являтися в міліцію від одного до чотирьох разів на місяць для реєстрації. Обмеження можуть встановлюватися з урахуванням особи та поведінки піднаглядного, характеру вчинених ним у минулому злочинів, способу його життя, сімейного стану, кола знайомих тощо, як у повному обсязі, так і частково. Проте інші обмеження, крім зазначених в Законі, встановлюватися не можуть, тобто цей перелік є вичерпним.

Заборона виходу з будинку, квартири у визначений час полягає в тому, що піднаглядний зобов'язаний протягом встановленого йому часу (не більше восьми годин підряд) невідлучно перебувати у будинку (квартирі) за місцем постійного проживання. Час такої заборони має обиратися, як зазначається в [11, с.11], таким чином, щоб виключити вільне пересування особи в години доби, найбільше придатні для вчинення правопорушення, і навпаки, створити додаткові можливості для позитивного впливу на піднаглядну особу членів сім'ї, рідних, представників громадськості тощо.

Заборона перебування у визначених місцях району (міста) ґрунтується на особливостях антигромадської поведінки піднаглядного в минулому або ж одержаній інформації про можливу кримінальну поведінку в майбутньому. Так, піднаглядним, які зловживають спиртними напоями, може, наприклад, заборонятися відвідувати кафе, ресторани, бари та інші місця, де реалізуються спиртні напої на розлив; особам з насильницькою антигромадською установкою, крім зазначених об'єктів, – на пляжах, стадіонах, інших місцях, де найбільш часто виникають конфліктні ситуації; кишеньковим злодіям та шахраям – на залізничних, автобусних, річкових та морських вокзалах. Ці обмеження значно зменшують для піднаглядного можливості здійснювати негативний вплив на інших схильних до правопорушень громадян, підтримувати старі та встановлювати нові злочинні зв'язки.

Заборона виїзду чи обмеження часу виїзду в особистих справах за межі району (міста) означає, що виїзд піднаглядного за межі адміністративного району або за межі міста не дозволяється без особливого на те дозволу, наданого органом внутрішніх справ. Варто зауважити, що забороняється виїзд тільки в особистих справах, тому виїзд, наприклад, у відрядження під це обмеження не підпадає.

Явка піднаглядного в міліцію для реєстрації постановою судді може бути передбачена від одного до чотирьох разів на місяць. Для явки мають призначатися конкретні дні місяця, які завчасно під розписку оголошуються піднаглядному. Години явки визначаються таким чином, щоб вони не заважали роботі та навчанню, не збігалися з часом заборони виходу з дому, якщо таке обмеження встановлено для піднаглядного. Явка піднаглядного в орган внутрішніх справ для реєстрації дозволяє працівникам міліції періодично перевіряти факт перебування піднаглядного в межах даного району (міста) і вживати невідкладних заходів до розшуку у випадку його відсутності, проводити з ним бесіди профілактичного характеру, отримувати з цих бесід додаткові відомості, які мають значення для підвищення ефективності нагляду [11, с.15].

Обсяг розглянутих обмежень під час здійснення адміністративного нагляду може змінюватися (зменшуватися або збільшуватися) постановою судді за поданням начальника органу внутрішніх справ з урахуванням особи піднаглядного, його способу життя і поведінки. Зокрема, зменшення обмежень, тобто пом'якшення режиму адміністративного нагляду, може мати місце у випадках, коли піднаглядний повністю дотримується правил адміністративного нагляду і встановлених йому обмежень, не вчиняє правопорушень, сумлінно працює або навчається, тобто є всі підстави вважати, що він став на шлях виправлення. Послаблення режиму полягає у встановленні менш суворих вимог (наприклад, зменшення кількості явок в міліцію для реєстрації) або зняття повністю окремих обмежень. Підставою для збільшення обмежень можуть слугувати матеріали, які свідчать про те, що піднаглядний не дотримується правил адміністративного нагляду і встановлених йому обмежень, допускає правопорушення, зловживає спиртними напоями, неправильно поводить себе в побуті тощо. Посилення режиму адміністративного нагляду проводиться шляхом запровадження додаткових обмежень.

Контроль за додержанням піднаглядним правил адміністративного нагляду здійснюється за місцем його проживання, як правило, дільничним інспектором міліції. Такий контроль можуть також здійснювати працівники інших служб та підрозділів за вказівкою начальника міськрайоргану. Дільничний інспектор міліції оформляє на піднаглядного справу адміністративного нагляду, яка враховується у журналі реєстрації справ адміністративного нагляду.

Адміністративний нагляд припиняється постановою судді за поданням начальника органу внутрішніх справ у разі погашення або зняття судимості з особи, яка перебуває під наглядом, а також достро-

ково, якщо піднаглядний перестав бути небезпечним для суспільства і позитивно характеризується за місцем роботи і проживання. Піднаглядний може сам подати клопотання про зняття нагляду. Адміністративний нагляд також автоматично припиняється після закінчення строку, на який його встановлено, якщо органом внутрішніх справ не подано клопотання про продовження нагляду або суддя відмовив у продовженні нагляду, у разі засудження піднаглядного до позбавлення волі і направлення його до місця відбування покарання, у разі смерті піднаглядного.

Піднаглядний, який порушує встановлені для нього обов'язки та обмеження, а також інші правила адміністративного нагляду, підлягає адміністративній відповідальності відповідно до ст.187 КпАП України. Відповідальність настає лише за порушення, допущені після винесення суддею постанови про встановлення чи продовження адміністративного нагляду у межах строку, встановленого постановою. Піднаглядний може бути притягнутий також до кримінальної відповідальності відповідно до ст.395 Кримінального кодексу України в разі самовільного залишення ним місця проживання з метою ухилення від адміністративного нагляду, а також неприбуття без поважних причин у визначений строк після звільнення з місць позбавлення волі до обраного місця проживання.

На закінчення зазначимо, що в наш час положення Закону "Про адміністративний нагляд..." потребують перегляду з точки зору їх відповідності нормам Конституції України та міжнародно-правових актів, які визначають права людини та можливі випадки їх обмежень. Справа в тому, що обмеження, які застосовуються до піднаглядних, суттєво звужують окремі конституційні права останніх, необґрунтоване їх застосування не тільки не сприяє попередженню правопорушень з боку цих осіб, а, навпаки, посилює їх антисоціальні настанови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: Підручник /Під заг. ред. І.П. Голосніченка, Я.Ю. Кондратьєва. -К., 1995.
2. Ключніченко А.П. Меры административного принуждения, применяемые милицией (Особенности. Классификация. Системовыражение): Учеб. пособие. -К., 1979.
3. Адміністративне право України: Підручник /За ред. Ю.П. Битяка. -Харків, 2000.
4. Административная деятельность органов внутренних дел. Часть Общая: Учебник /Под ред. А.П. Коренева. -М., 2000.
5. Бахрах Д.Н. Административная ответственность граждан в СССР. -Свердловск, 1989.
6. Бандурка О.М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції: Дис. ... канд. юрид. наук. -Харків, 1994.
7. Закон України "Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі" від 1 грудня 1994 р. // ВВР України. -1994. -№ 52. -Ст.455.
8. Соловей Ю.П. Правовое регулирование деятельности милиции в Российской Федерации: Дисс. ... докт. юрид. наук. -М., 1993.
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування судами України законодавства у справах про порушення правил адміністративного нагляду" від 28 березня 1986 р., № 3 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. -К., 1995. -Ч.1. 1963-1995. -С.189-193.
10. Інструкція про порядок встановлення і здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі /Затв. наказом МВС України № 45 від 7 жовтня 1995 р.
11. Думко Ф.К., Ульянов О.І., Ярмачі Х.П. Адміністративний нагляд міліції за особами, звільненими з місць позбавлення волі. -Одеса, 1999.
12. Закон України "Про звернення громадян" від 2 жовтня 1996 р. // ВВР України. -1996. -№ 47. -Ст.256.

Надійшла до редколегії 19.09.2002

КОМЗЮК А.Т. ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА И СОДЕРЖАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНОГО НАДЗОРА ЗА ЛИЦАМИ, ОСВОБОЖДЕННЫМИ ИЗ МЕСТ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ
Рассмотрена сущность, значения, правовые основы и особенности административного надзора за лицами, освобожденными из мест лишения свободы.

KOMZJUK A.T. LEGAL NATURE AND CONTENTS OF ADMINISTRATIVE SUPERVISION BEHIND FACES FREED FROM THE PLACES OF CONFINEMENT
The essence, values, legal fundamentals and features of administrative supervision behind faces freed from the places of confinement is reviewed.